

GEZIEN, GEHOORD, GELEZEN

Christian Delage

La Vérité par l'image: De Nuremberg au procès Milosevic

Parijs (Denoël) 2006, 384 pp., (ca.) € 24,-
ISBN 2 207 25798 3

Op 1 oktober was het precies zestig jaar geleden dat de Britse rechter Sir Geoffrey Lawrence, president van de internationale militaire rechtbank in Neurenberg, het vonnis uitsprak tegen 21 van oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid verdachte nazi-kopstukken. Naar aanleiding van dit jubileum waren enkele documentaires over het Neurenberg-tribunaal te zien waarin de geschiedenis van het tribunaal in beeld werd gebracht aan de hand van onder meer archiefbeelden van de zittingen. Deze archiefbeelden zijn het resultaat van een noviteit in de rechtspraak: de beslissing van de hoofdaanklager Robert H. Jackson om de zittingen van het proces vast te laten leggen op film en geluidsdragers, zodat het proces gedocumenteerd kon worden voor het nageslacht. Niet minder revolutionair was Jacksons beslissing om documentaire filmbeelden toe te laten als bewijsmateriaal, ter ondersteuning van de aanklachten van samenzwering en misdaden tegen de mensheid.

De Franse historicus en filmmaker Christian Delage ging op zoek naar deze beelden en onderzocht de omstandigheden waaronder ze gemaakt en gebruikt werden. In *La Vérité par l'image* geeft hij een uitgebreide reconstructie van de totstandkoming, vertoning en receptie van al het aan de Neurenberg-processen gerelateerde filmmateriaal, zowel het in de rechtszaal gepresenteerde bewijsmateriaal als de latere documentaires en fictiefilms over de processen. Tevens bestudeerde hij de invloed van de experimenten in Neurenberg op latere processen, zoals die rond

Adolf Eichmann, Klaus Barbie, Paul Touvier, Maurice Papon en Slobodan Milosevic.

Bijzonder aan het door Delage bestudeerde beeldmateriaal is de context waarin het tot stand kwam. In de rechtszaal krijgen audiovisuele bronnen een dubbele rol: ze zijn tegelijkertijd bewijs en getuigenis. Wanneer een verdachte ontkent dat hij ergens was, terwijl hij op filmbeelden duidelijk herkenbaar op de betreffende locatie te zien is, functioneert het beeld als bewijs van het liegen van de verdachte. Tegelijkertijd is de op film of video vastgelegde gebeurtenis altijd een vanuit een bepaald perspectief gemaakte registratie. In die zin zijn audiovisuele registraties subjectieve beelden, vergelijkbaar met het verslag van een ooggetuige. Deze dubbelrol roept voor mediahistorici interessante vragen op over de relatie tussen het audiovisuele beeld en de historische werkelijkheid, en over de grenzen tussen feit en fictie. Bestudering van het bij tribunaal gebruikte beeldmateriaal kan daarom inzicht geven in de complexe relatie tussen grootschalige misdaden, de mediatisering ervan en de plaats die deze misdaden krijgen in het collectieve bewustzijn.

Het boek van Delage sluit aan bij een groeiend aantal historische publicaties over de relatie tussen oorlogsmisdaden, gerechtigheid en herinnering – waarin bijzondere aandacht wordt besteed aan de rol van tribunaal, zoals in Mark Osiels toonaangevende boek *Mass Atrocity, Collective Memory, and the Law* (2000). Centraal daarbij staat vaak niet de eerste functie van oorlogstribunalen – het vervolgen en berechten van de verdachten van die misdaden – als wel hun secundaire functie: het bijdragen aan verzoening met de gebeurtenissen. Naast het in beeld tonen van de berechting van de schuldigen is hiervoor de vorming van een archief waarin de geschiede-

nis wordt vastgelegd, onontbeerlijk. In een breder verband past deze historiografie bij de toenemende belangstelling voor de relatie tussen geschiedenis en herinnering, en de rol die archieven, monumenten, musea en (audiovisuele) media daarin spelen, zoals in Andreas Huyssens *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia* (1995).

Het boek biedt een schat aan informatie over de totstandkoming van aan oorlogsmisdaden gerelateerd beeldmateriaal en het gebruik daarvan in de rechtszaal, alsmede over de audiovisuele verslaglegging van die rechtszaken zelf. Delage heeft in diverse Noord-Amerikaanse en Parijse archieven (onder meer de persoonlijke archieven van hoofdaanklager Robert H. Jackson, aanklager Telford Taylor en filmmakers John Ford en Leo T. Hurwitz) zeer uitgebreid bronnenonderzoek gedaan dat een goed beeld geeft van de productie, distributie en receptie van het filmmateriaal zelf en van de motieven van de betrokkenen daarbij. Zo geeft hij een uitgebreide beschrijving van de totstandkoming van de in Neurenberg vertoonde documentaire film *NAZI CONCENTRATION CAMPS* (1945), waarbij hij op basis van transcripties laat zien hoe de door een commentaarstem samengevatte getuigenis van een dokter in Bergen-Belsen steeds verder werd gepersonaliseerd, om een minder subjectieve voorstelling van zaken te krijgen. Ook reconstrueert hij op basis van krantenartikelen, foto's, besluiten van de rechtbank en de persoonlijke notities van regisseur Leo T. Hurwitz hoe deze de verslaglegging van het Eichmannproces voor televisie regisseerde – van de beslissingen over de discrete positie van de camera's in de rechtszaal (onvindbaar voor de vooraf rondgeleide journalisten) tot en met de motivatie voor de bij de live regie gemaakte keuzes in de montage.

Centraal in het boek staan de processen rond de misdaden begaan tijdens de Tweede Wereldoorlog, met een hoofdrol voor het Neurenbergtribunaal. In die zin is de ondertitel van het boek enigszins misleidend; de rol van audiovisuele beelden bij het proces tegen Milosevic wordt in slechts acht pagina's besproken. Daar staat tegenover dat het laatste deel van het boek, met de analyse van de doorwerking van de Neurenberg-

processen in de latere processen tegen Eichmann, Touvier, Barbie, Papon en Milosevic, interessante observaties bevat over de veranderende rol van het beeld in de rechtszaal. Waar in Neurenberg de camera's draaiden om de processen vast te leggen in later te monteren documentaires, werd in Jerusalem live gemonteerd zodat het beeld direct beschikbaar kwam voor de televisiezenders. Bij het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag zijn zowel de als bewijs gebruikte beelden als de live verspreide beelden van de zittingen een vanzelfsprekende aanwezigheid geworden. Deze ontwikkeling ging gepaard met een groeiend bewustzijn over de impact van dit materiaal voor de beeldvorming rond de tribunalen, zowel bij aanklagers en rechters als bij de verdachten. Zoals Delage vaststelt, gaat het tegenwoordig niet meer om de vraag hoe een tribunaal zich kan beschermen tegen een verregaande mediatisering, maar om de mate waarin het deze mediatisering zelf organiseert en regisseert.

Met name met betrekking tot dit laatste punt laat het boek nog een aantal interessante vragen open. Hoewel Delage uitstekende analyses geeft van de onvermijdelijke manipulatie van filmbeelden door kadrering, montage en commentaar, besteedt hij nauwelijks aandacht aan de manipulatie van het materiaal in de context van de rechtszaal zelf. Zo werd de amateur-video van de mishandeling van Rodney King door vier agenten van het Los Angeles Police Department, door de aanklager gepresenteerd als 'puur' bewijs van de misdaden, in handen van de verdediging tot instrument om de jury te overtuigen van het feit dat het getoonde geweld binnen de aanvaarde normen voor politiegeweld viel. Deze zaak laat zien dat het in de rechtszaal in feite nooit gaat om het achterhalen van de 'echte waarheid' – er is altijd sprake van een confrontatie van verschillende perspectieven op de werkelijkheid, waar hooguit *een bepaalde voorstelling* van de gebeurtenissen naar voren komt die bevredigender geacht wordt dan andere. Dit hangt samen met het specifieke doel van rechtszaken, namelijk om in het reine te komen met wat er is gebeurd. In die context kunnen de inherent subjectieve aspecten van de audiovisuele media (narrativiteit, kadrering, montage, commentaar) worden benut om be-

paalde perspectieven op de werkelijkheid vorm te geven en zodoende bij te dragen aan rechtvaardiging, vergelding, afsluiting en verzoening met betrekking tot traumatische gebeurtenissen. In die zin nodigt Delages prikkelende en uitvoerig gedocumenteerde boek uit tot verder onderzoek naar de rol van de audiovisuele media bij de geschiedschrijving over grootschalige misdaden, gerechtigheid en herinnering.

Julia Noordegraaf